

KVARNSVEDENS KYRKA

Kungsljuset 4; Stora Tuna församling; Borlänge kommun; Dalarnas län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Kyrkan tillkom som en naturlig följd av Borlänges expansion och i synnerhet av utvecklingen vid Kvarnsvedens pappersbruk. Redan på 1910-talet var behovet av en gudstjänstlokal i Kvarnsveden påtaglig, sockenkyrkan i Tuna såväl som Amsbergs kapell låg för långt bort.

Den omfattande restaureringen av Stora Tuna kyrka som pågick under 1910-talet var ansträngande för församlingens ekonomi. Genomförandet av ett nytt kyrkoprojekt i Kvarnsveden lät därför vänta på sig. Ett förslag till en ny anläggning, utfört av arkitekt Edward Dahlbäck, presenterades dock 1920. Kyrkoprojektet hade nu utvidgats till att även omfatta ett församlingshem som skulle sammanbyggas med kyrkan. Redan tre år senare påbörjades uppförandet.

Vid ombyggnaden 1971 utökades församlingshemmet, efter ritningar av Åke Temnerud. Kapellet, vars inredning delvis förnyades, fick då status som församlingskyrka.

Kyrkomiljön

Kvarnsvedens kyrka och församlingshem ligger ca 7 km norr om moderkyrkan Stora Tuna och ca 4 km norr om Borlänge centrum. Kvarnsveden utgör numera en närförort till Borlänge samhälle och dess norra avgränsning. Området är inklämt i en kraftig slinga av Dalälven som där nästan bildar en halvö. Pappersbruket är anlagt vid älven, i områdets östra del. Bostadsbebyggelsen kännetecknas av äldre arbetarbostäder med kopplingar till bruket samt av yngre flerbostadshus, anlagda på naturtomter bland tallar och björkar.

Byggnadskomplexet, som påbörjades 1923, är förlagt till en dunge av yviga tallar och björkar. Den jordnära anslutningen till naturen förstärktes och beaktades i hög grad även i samband med 1971-års om- och tillbyggnad. Anläggningen skulle smälta in sin naturnära omgivning. Vegetationen kompletterades också med buskar, på valda platser i anslutning till byggnaden. Parkeringsplatsen anlades norr om byggnaden, längs med kyrkosalens norra vägg. Ett nät av mindre stigar och alléer leder till anläggningens olika ingångar, förbi byggnaden eller till och från gatunätet kring tomten.

Brist på resurser medförde att kapellet förblev, en längre tid, utan klockstapel. Tack vare gåvor och insamling kunde man så småningom, 1944, inviga nuvarande klockstapel med sin lilla klocka. Stapeln är uppförd strax öster om kyrkobyggnaden, i korets axel.

Övrigt

Stora Tunas kyrkostämma beslöt 1930 om uppförandet av en prästgård vid Kvarnsveden, ca 50 meter väster om kyrkan. Anläggningen uppfördes 1931 enligt ritningar av arkitekt Edvard Dahlbäck, kyrkans arkitekt. Byggnaden är bevarad med inte längre i samfällighetens ägo, den är dock inhyrd av kyrkan och används för barnverksamhet.

Till vänster kyrkodelen fr. 1924. Till höger nya församlingssalen fr. 1993

Kyrkoanläggningen

Kyrkan och församlingshemmet

Redan 1920 upprättade Edward Dahlbäck ritningar till ett kombinerat kapell och församlingshem i Kvarnsveden. Det skulle dock dröja till 1924 innan anläggningen, enligt förslaget, stod färdig.

Vid tiden för genomförandet representerade anläggningen ett nytänkande inom kyrkobyggnadsområdet; kombination av olika funktioner samt flexibilitet i inredningen. Själva kyrkorummet kunde anpassas storleksmässigt till behoven och förhållandena. Kyrksalen proportionerades för 200 personer men kunde och kan ännu utvidgas med hjälp av vikväggar. På så sätt gavs möjlighet att ta i anspråk en anslutande samlingsal. Samma flexibilitet präglade utrymmena i församlingshemmet, rummen skulle lätt kunna förändras och anpassas till skilda behov. Banbrytande var också föreningen, i en och samma byggnad, av kyrkorum och utrymmen som krävdes för församlingsverksamheten, bl.a. kök, administrativa lokaler och samlingsrum av allehanda slag. Kyrkan är därmed sammanbyggd med församlingshemmet och anläggningen bildar ett kyrkligt allaktivitetshus samt utgör en naturlig mötesplats i många avseenden.

Den ursprungliga byggnaden som uppfördes 1924 var mycket mindre än nuvarande. Den omfattade kyrkosalen i sin nuvarande storlek, vapenhus/entré med ingång från norr samt ett flertal rum samlade i vinkelbyggnaden i söder.

Dahlbäcks skapelse präglades av periodens rådande stilideal, och hela byggnaden speglar såväl utvändigt som invändigt en stram och avskalad klassicism. Till viss del kan de begränsade ekonomiska resurserna ha inverkat på den påtagliga sparsamheten i formspråket och utförandet.

Byggnaden uppfördes på en grund av huggen sten och den sammanfogade trappan till kyrkans port i norr uppfördes med samma material. Ytterväggarna fick vit avfärgad slätputs. Hörnen till det lilla vapenhuset utsmyckades med svaga hörnkedjor men med kraftigt utskjutande överstycke och taklist över den avrundade dörren som har överljusfönster i bågen. De svagt lutande och valmade yttertaken täcktes med enkupigt tegel medan takfoten kom att skymmas av rakvinklade hängrännor. De ursprungliga fönstren, som är bevarade i kyrkans norra och västra väggar, är rundbågiga med tvärpost och träspröjsning. Väster om dörren har ett större och tidstypiskt lunettfönster fått plats.

Ombyggnaden från 1971 innebar en omdaning av anläggningen och ytterligare en förstärkt profilering mot kyrkan som mångfunktionell mötesplats. Arkitekt och upphovsman bakom församlingshemmets och kyrkans förnyelse var Åke Temnerud, och huvudentreprenör byggnadsfirma Anders Diös.

Vid ombyggnaden utökades församlingshemmets omfång och anläggningens funktionella betoning förstärktes. Men Temnerud visade stor respekt för den ursprungliga byggnaden, hans bidrag kan nästan betecknas som postklassicistiskt.

Temnerud tillbyggde församlingshemmet mot söder och nya utrymmen tillfördes såväl i markplan som i källarnivå. Han inrättade en ny huvudingång vänd mot bostadsområdet, i samband med detta skapades ett nytt vapenhus innanför porten. Entrén sammankopplades med trapphuset till den nya källarvåningen under tillbyggnaden samt med genomgången mot kapprummet i församlingsdelen. Utvändigt utformades tillbyggnationen och detaljerna med samma särdrag och utförande som den ursprungliga byggnaden. Gränserna mellan nytt och gammalt smältes samman, endast diskreta detaljer och nyanser markerar de skilda etapperna. Kapellet, vars inredning delvis förnyades, genomgick en ombyggnad av koret i öster. En fönsteröppning skapades i korets gavel, vilken avskärmades av en fristående betongvägg uppställd utanför. På så sätt tillfördes koret effektfulla och varierande ljusstämningar. I samband med ombyggnaden handikappanpassades byggnaderna och omgivningen. Åtgärderna markerade intåget av nya tekniska förändringar som kom att inverka på byggnadsmiljön i de flesta kyrkor framöver. Trots alla förändringarna behölls byggnadens grundkaraktär och ursprungliga utformning. Anläggningen tillfördes samtidigt onekligen nya och höga kvalitéer.

Kyrkan har genomgått ytterligare en större och betydande tillbyggnad 1993, en utökning av samlingsalen. Den ursprungliga huvudbyggnaden förlängdes mot väst, i förlängningen av kyrkosalen och den forna entrén. På detta sätt skapades en rymlig samlingsal med anknytning till kyrkorummet. Samtidigt, i anslutning till den nya salens södra vägg, utfördes en absidliknande utbyggnad avsedd till största del som sakristia och till en mindre del som förråd.

Inredning och inventarier

Den nya altaruppsättningen skapades 1971 av Bo Holmlund. Till höger dopfonten

Dahlbäck utformade, med små medel, kyrkorummet i en sträng och avskalad klassicism. Väggarna utsmyckades med tunna pilastrar av kolmårdsmarmor medan de rundbågade fönsteröppningarna fälldes in i omfattningar av dylik marmor. Innertaket utformades med spegelvalv, med avrundade sidofält avgränsade av listverk. Ventilationskanaler utmynnar i sidofälten där gallren är infällda i dekorativa kartuscher med stuckornamentik i rokoko. Den mest märkbara och framsynta inslaget i inredningen blev den vikbara väggen mot samlingsalen i väster. En lösning som består än i dag och som skapar flexibilitet i såväl användningen som i den visuella upplevelsen av utrymmena.

Den vitmålade altarringen som ännu är bevarad är tvådelad och flyttbar, den har räckor med liggande speglar. Altaret blev av det enklaste slaget, och predikstolen utgjordes av en anspråkslös talarstol. Kyrkans lösa bänkar är fortfarande i bruk, även om flera rader flyttats undan.

I den ursprungliga inredningen ingick ett altarkrucifix skapat av Arvid Backlund. Det flyttades senare intill orgeln på norra väggen, där det ännu hänger. Nummertavla och taklampa kompletterade den spartanska inredningen.

Under åren 1944 till 1945 renoverades delvis kapellet, som bland annat målades om och försågs med ny orgel. År 1960 blev det församlingshemmets tur, bl.a. skapades och inreddes flera mindre rum.

I samband med den stora utbyggnaden och renoveringen 1971 förändrades byggnaden invändigt; kyrkan delvis och församlingslokalerna till större del. Huvudingången flyttades till östra sidan och innanför porten skapades ett vapenhus med synliga takstolar, ett bindestreck mellan gammalt och nytt.

I omgestaltningen 1971 av kyrkorummet har arkitekten, Åke Temnerud, framhävt kyrkosymboliska effekter i en strävan att skapa ett rum som förenar förkunnelse, lovsång och tillbedjan. Den största förändringen berörde koret, där en öppning skapades i gavelns mitt och i hela höjden. En del av korets vägg flyttades utomhus, mellanrummet slöts med fönsterglas som släpper in stämningsfulla och skiftande ljusstämningar bakom altaret. Scenografin förstärktes genom en ny altarpuppställning, en skulptural komposition formgiven av Bo Holmlund.

Den formgivna dopfunten (konstnär?) placerades vid en ny fönsterdörr i kyrkans södra vägg, vid koret med närhet till ljuset och naturen. I den nya inredningen ingick en ny predikstol som till formen anpassades till altarets och altarringens rundning.

Även 1993-års utbyggnad i väster anslöt till byggnadens befintliga formspråk och karaktär beträffande utformningen och inredningen. Detta gäller möblemanget och i synnerhet den utsökta och eleganta formgivningen och inredningen av den absidformade sakristian.

Inredningsdetaljerna från utbyggnaderna 1971 och 1993 är många. De är arkitektritade i sin helhet, väl genomtänkta och utsökta.

Övriga upplysningar

Arkitekt Edward Dahlbäck har även ritat Hortlax kyrkstad (Luleå), 1917

Arkitekt Åke Temnerud var verksam i Borlänge. Bland hans övriga projekt kan nämnas: Ombyggnad av konsumvaruhuset i Borlänge (till stadsbibliotek), 1970-tal; restaurering av Haga kyrka i Borlänge, 1974; Jakobsgården med kyrka i Borlänge, 1979.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Kvarnsvedens kyrka och församlingshem representerade, vid perioden för uppförandet, ett banbrytande nytänkande inom kyrkobyggnadskonsten. Anläggningen speglar förverkligandet av en ny typ av anläggning som avsåg att svara mot förändrade behov i kyrkobyggnadernas användning. Kvarnsveden är ett tidigt exempel på modernistiska stadsdelkyrkor där gudstjänstlokalen samt lokaler för församlingens administrativa och sociala funktioner förenas inom samma byggnad.

Kvarnsveden är ett av de tidigaste exempel (1920) på modernt arkitektoniskt nytänkande avseende kyrkoanläggningar. Anläggningen är representativ för en ny form av kyrkoarkitektur, där kyrkorummet har flexibelt och anpassbart utrymme och samtidigt sammankopplas med församlingslokalerna. Kvarnsveden är även ett exempel på den nutida urbana församlingskyrkan.

Ombyggnaden från 1971, av arkitekt Åke Temnerud, förstärkte ytterligare den ursprungliga visionen om en öppen och anpassbar mötesplats kring ett kyrkorum. Hans ombyggnad utgör ett värdefullt och kreativt exempel på bevarande, kontinuitet och förnyelse. Även 1993-års tillbyggnad präglas av samma kvalitéer.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- **En av de tidigaste modernistiska exempel på kyrkoarkitektonisk förnyelse**
- **Den ursprungliga byggnadens 1920-tals klassicism och den postklassicistiska karaktären i om- och tillbyggnationen från 1970-talet**
- **Samtliga arkitektritade detaljer avseende byggnaderna och inredningarna, lösa som fasta (från de skilda byggnadsperioderna)**

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild.*

Bebyggelseregister. RAÄ

Illerstad, L. 1990. *Nya svenska kyrkor*

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2004-03-26

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Färdigställd: 2005-04-22

Händelser: Kronologisk förteckning

År	Händelse	Källa
1920-1924	Projektering, uppförande av kyrkan och församlingshemmet. Arkitekt Edward Dahlbäck	RAÄ/KR Ahlberg, 1996
1944	Invigs nuvarande klockstapeln	RAÄ/KR Ahlberg, 1996
1944-45	Ommålning av kapellet, ny orgel. Restaurering?	RAÄ/KR Ahlberg, 1996
1960	Upprustning av församlingshemmet; bl.a. inredning av flera mindre rum	Ahlberg, 1996
1971	Omfattande ombyggnad och modernisering. Arkitekt Åke Temnerud. Ombyggnad av koret, ny altare och predikstol; altartavla. B. Holmlund. Tillbyggnad med källarvåning mot söder, administrativa lokaler, kök, kapprum, samlingsrum. Ny huvudentré mot öster, källartrapphus. Markaltan i väster	RAÄ/KR Ahlberg, 1996
1993	Tillbyggnad mot kyrkosalens västra gavel, ny samlingsal, ny saktaria kombinerad med förråd	Ahlberg, 1996
1996	Ombyggnad av källarvåningen; ny rumsindelning	S-Tunas samf.
2003	Nytt golv i kyrkosalen.	S-Tunas samf.

Kvarnsvedens kyrka. Kungsljuset 4